

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

**КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ МОВИ
ТА КОМУНІКАЦІЇ
ПРАКТИКУМ**

для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр»
спеціальності 231 «Соціальна робота»

Київ 2024

УДК 811.161.2:316.77 (076.5)

К 906

Укладачі:

С. В. Литвинська – канд. філол. наук, доц.;

О. Ю. Приходько – канд. пед. наук, доц.;

А. В. Сібрук – канд. філол. наук, доц.;

Х. М. Стецик – канд. філол. наук

Рецензент Т. М. Дячук – канд. філол. наук, доц.,
доц. кафедри української мови та культури
(Національний авіаційний університет)

*Затверджено Науково-методично-редакційною радою
Національного авіаційного університету
(протокол № 2/24 від 16.02.2024 р.)*

Культура наукової мови та комунікації: практикум / уклад.:
К 906 С. В. Литвинська, О. Ю. Приходько, А. В. Сібрук,
Х. М. Стецик. – К. : НАУ, 2024. – 37 с.

Подано теми, плани, завдання, методичні рекомендації до опрацювання теоретичних питань, контрольні питання, список рекомендованої літератури до практичних занять із навчальної дисципліни «Культура наукової мови та комунікації».

Для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота» очної, заочної й дистанційної форм навчання.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
МОДУЛЬ 1. МОВНА НОРМАТИВНІСТЬ У НАУКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ	5
Практичне заняття 1.1. Культура наукової мови та комунікації як теоретико-прикладна дисципліна. Академічна доброчесність.....	5
Практичне заняття 1.2. Науковий стиль української мови в професійному спілкуванні соціальних працівників.....	10
Практичне заняття 1.3. Мовні норми в науковій комунікації. Новий правопис української мови.....	15
Практичне заняття 1.4. Мовні норми в науковій комунікації: лексичні, словотвірні, морфологічні	20
Практичне заняття 1.5. Мовні норми в науковій комунікації: морфологічні, синтаксичні.....	25
Практичне заняття 1.6. Композиція та компресія наукового тексту.....	30
Практичне заняття 1.7. Наукова стаття як самостійний науковий твір. Система пошуку наукової інформації в інтернеті, бібліографічний опис, цитування.....	34
Практичне заняття 1.8. Культура наукового виступу. Наукова дискусія. Комп'ютерна презентація наукового виступу.....	38
Практичне заняття 1.9. Наукова рецензія і науковий відгук	42
МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА.....	45
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	46

ВСТУП

«Культура наукової мови та комунікації» належить до циклу професійно-орієнтованих дисциплін, який опановують здобувачі вищої освіти ОС «Бакалавр» спеціальності 231 «Соціальна робота». Інтегровано зв'язки з різними науками, які вивчають різні аспекти людського життя, – філософією, психологією, педагогікою, правом, медициною, культурологією тощо. Під час соціальної роботи, і зокрема науково-дослідницької діяльності, майбутні фахівці обов'язково опиратимуться не тільки на основи своєї професії, а й на знання й практичний досвід, методи інших наук.

Метою викладання дисципліни «Культура наукової мови та комунікації» є сформувати вміння створювати наукові тексти відповідно до норм української літературної мови та презентувати результати наукового дослідження в усній і письмовій формах.

Навчальна дисципліна поглиблює знання про норми української мови, правила мовної організації наукових текстів різних жанрів, охоплює питання українського слово- і формовживання, творення й використання синтаксичних конструкцій у науковій комунікації, написання різножанрових текстів наукового стилю і презентації наукових досліджень. Завданням вивчення навчальної дисципліни є розвинути комунікативні навички, потрібні для дослідницької діяльності, зокрема написання й оформлення тез, статей, формулювання питань і відповідей під час наукової дискусії, коректного висловлення критики, обґрунтування власної позиції.

Практикум укладено відповідно до робочої програми дисципліни «Культура наукової мови та комунікації» (затвердженої 11.09.2023), на вивчення дисципліни передбачено 120 годин, з яких: 69 – самостійна робота, 34 – лекції, 17 – практичні заняття.

Матеріал складається з одного навчального модуля «Мовна нормативність у науковій комунікації». До дев'яти практичних занять подано плани, ключові терміни, літературу, методичні поради, питання для самоконтролю і практичні завдання, а також список питань до модульної контрольної роботи.

Практикум допоможе здобувачам вищої освіти самостійно підготуватися до практичних занять, модульної контрольної роботи та заліку, оскільки враховує особливості денної, заочної та дистанційної форми навчання.

Модуль 1

Практичне заняття 1.1

КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ МОВИ ТА КОМУНІКАЦІЇ ЯК ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНА ДИСЦИПЛІНА. АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ

План

1. Мета, об'єкт, предмет, основні поняття дисципліни.
2. Вимоги до особистості та мовна культура науковця.
3. Нормативно-законодавча база функціонування української наукової мови.
4. Академічна культура й академічна доброчесність.
5. Види порушень академічної доброчесності.
6. Досвід боротьби з академічною недоброчесністю в закордонних закладах вищої освіти.

Основні терміни: мовна культура, наукова мова, науковий ідіостиль, науковий діалог, наукова комунікація, наукова інформація, академічна культура, академічна доброчесність, інтелектуальна власність, авторське право, наукова репутація.

Література: [1], [2–4], [9], [11], [12], [15], [21–23], [25].

Методичні рекомендації

Під час розгляду *першого* питання варто чітко сформулювати категоріальний апарат дисципліни – мету, предмет, об'єкт, виокремити основні поняття дисципліни, що стануть базовими в контексті вивчення курсу. Важливо розкрити роль науки як феномена культури і вищої форми інтелектуальної і професійної самореалізації особи.

У *другому* питанні слід зосередити увагу на основних вимогах до особистості науковця, таких як *критичне мислення, здатність до наукового пошуку, рівень самоорганізації, уміння працювати з пошуковими системами, наукова толерантність, здатність до самоаналізу, цифрова грамотність, уміння вести науковий діалог, а також репрезентувати свої наукові здобутки академічній спільноті, невимушено і впевнено виголошуючи наукову доповідь*. Розкриваючи питання, особливу увагу варто звернути на мовну культуру науковця, яка полягає у вільному володінні науковою

мовою, обізнаністю з термінологічним апаратом професійної сфери в дискурсі соціальної роботи. Окремо доцільно акцентувати увагу на особливостях наукового ідіостилу, що полягають у широкому використанні термінологічної та професійної лексики (*соціальна робота, соціальні послуги, соціальний супровід, організація догляду й підтримки, соціальна девіація тощо*), наукової фразеології та наукового синтаксису (неозначено-особові, узагальнено-особові та безособові речення). Для унаочнення теоретичних положень варто навести конкретні приклади таких речень: *Розрізняють такі види соціальної активності: трудова, громадсько-політична, у сфері культури та побуту* (неозначено-особове). *Варто зазначити про важливість соціальної активності для майбутнього фахівця соціальної сфери, зокрема й у процесі його навчання* (безособове).

Висвітлюючи *третє* питання, потрібно назвати та проаналізувати основні статті та положення Закону України (далі – ЗУ) «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року, зокрема щодо функціонування державної мови в науковій сфері, а також проаналізувати Концепцію державної програми всебічного розвитку української мови до 2030 року.

У *четвертому* питанні потрібно сформулювати визначення поняття академічної культури як системи цінностей, традицій, норм, правил, зразків поведінки проведення наукового дослідження та наукової комунікації. Доцільно також дати визначення поняття академічної доброчесності, покликаючись на статтю 42 ЗУ «Про освіту». *Академічна доброчесність* – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Важливо назвати вимоги внутрішніх нормативних документів, які врегульовують дотримання академічної доброчесності в освіті, а саме: ЗУ «Про освіту» (ст. 42), ЗУ «Про вищу освіту» (ст. 58) та ЗУ «Про фахову передвищу освіту» (ст. 24).

У *п'ятому* питанні важливо чітко виокремити види порушень академічної доброчесності, такі як *плагіат, самоплагіат, шахрайство, фабрикація результатів, фальсифікація, обман, хабарництво, шантаж, підкуп, необ'єктивне оцінювання, конфлікт*

інтересів. Важливо також указати на способи ідентифікації порушень академічної доброчесності та розмежування суперечливих випадків. Слід окреслити види відповідальності за порушення академічної доброчесності та процедуру розгляду.

Розкриття *шостого* питання потребує детального аналізу досвіду освітніх університетських систем у провідних закордонних ЗВО, таких як Массачусетський технологічний інститут, Кембриджський університет, Оксфордський університет, а також в університетах Китаю, Німеччини, Польщі тощо.

Питання для самоконтролю

1. Сформулюйте мету, об'єкт, предмет дисципліни.
2. Назвіть основні поняття дисципліни.
3. У чому полягає роль науки як феномена культури і вищої форми інтелектуальної самореалізації особи?
4. Перерахуйте основні вимоги до особистості науковця.
5. У чому полягає мовна культура науковця?
6. Як ви розумієте поняття науковий ідіостиль та науковий діалог?
7. Поясніть значення понять академічна культура й академічна доброчесність.
8. Назвіть нормативно-правову базу академічної доброчесності.
9. Дайте визначення поняттям авторське право, наукова репутація, імідж ЗВО.
10. Назвіть види академічного шахрайства та шляхи боротьби з ним.
11. Укажіть форми та методи запобігання академічній нечесності.
12. Розкрийте поняття академічного плагіату, передумови та причини його виникнення.
13. Назвіть види академічного плагіату. Окресліть форми і методи запобігання академічному плагіату.
14. Назвіть способи приховування та визначення плагіату в текстах.
15. Назвіть найбільш ефективні на сьогодні сервіси пошуку на виявлення ознак плагіату та рівня оригінальності академічного тексту.
16. Розкрийте значення академічної доброчесності для іміджу й рейтингу ЗВО.
17. У чому полягає наукова культура академічної спільноти в закордонних ЗВО?
18. Охарактеризуйте досвід запобігання академічній недоброчесності в закордонних ЗВО.
19. Назвіть форми та способи покарання здобувачів вищої освіти за порушення академічної доброчесності у провідних університетах Європи та світу.

20. Назвіть і охарактеризуйте ключовий документ щодо врегулювання академічної доброчесності в НАУ.

Практичні завдання

Завдання 1. *Окресліть інтелектуальний портрет науковця-професіонала у вашій професійній сфері.*

Завдання 2. *Розробіть і запропонуйте кілька прикладів наукових діалогів у вашій професійній сфері. Проаналізуйте лексичні, граматичні і синтаксичні засоби, використані вами у діалозі.*

Завдання 3. *Зреферуйте, скориставшись технологією тезування, статтю канадійської науковиці та викладачки Йоркського університету Джаніс Ньютон «Плагіат і виклики при написанні есеїв: чого варто навчитися у студентів».*

Завдання 4. *Підготуйте доповідь за темою: «Плагіат від античності до сьогодення: до історії питання».*

Завдання 5. *Підготуйте доповідь за темою: «Різновиди плагіату та конкретні приклади цих видів у сучасному академічному середовищі».*

Завдання 6. *Укладіть орієнтовний перелік наукових журналів відкритого доступу у предметній галузі вашої освітньо-професійної програми.*

Завдання 7. *Укладіть орієнтовний перелік своїх академічних робіт, підготовлених під час навчання в університеті, що підлягають перевірці на плагіат.*

Завдання 8. *Напишіть невеликий науковий есеї (обсяг 2-3 сторінки 14 кеглем), висловивши власну думку, за темою «Проблеми штучного інтелекту та GPT-чату зокрема в контексті академічної доброчесності здобувача вищої освіти».*

Завдання 9. *Напишіть невеликий науковий есеї (обсяг 2-3 сторінки. 14 кеглем, а можна й більше), обміркувавши запропоновану нижче ситуацію.*

Ситуація

Уявіть себе викладачем/викладачкою університету. Освітній процес у кризовій реальності проходить онлайн, і здобувачі тотально списують і плагіатять. Опишіть, як вони це роблять, навівши конкретні механізми. Як Ви запобігали б цьому явищу? Окресліть модель Вашої поведінки, як реакцію на це явище, та

запропонуйте конструктивні конкретні поради як Вашим колегам-викладачам, так і здобувачам вищої освіти, щоб запобігти плагиату.

Завдання 10. *Проведіть соціологічне опитування в групі (університеті) щодо дотримання/недотримання засад академічної чесності в середовищі студентів. На основі проведеного опитування висловіть власні міркування у формі невеликого есею.*

Завдання 11. *Проаналізувавши найактуальніші тенденції у вашій професійній сфері, сформулюйте перелік проблем, які, на вашу думку, варті наукового дослідження в сьогоденні.*

Завдання 12. *Доберіть конкретні приклади з життя (медіа, соцмережі, новинні ресурси тощо) оприявлення проблеми, яку плануєте досліджувати в науковому есе.*

Завдання 13. *Перегляньте початок фільму «Джуманджи» (2017). Прокоментуйте ставлення викладачки до порушення академічної чесності. Чи була вона занадто жорстокою? Чим можна виправдати її дії?*

Завдання 14. *Поредагуйте текст, створений GPT-чатом. Що вказує на те, що цей текст створений ШІ?*

Доброго вечора! Звертаючись до вас, хочу висловити свою зацікавленість можливістю подання роботи в електронному форматі через труднощі з рукописом та обмеженою можливістю письма. У зв'язку із цим, розглядається можливість предоставлення медичної справки для підтвердження цих обставин.

Зазначаю, що існуючі проблеми з рукописом виражаються у важкостях надавання чіткого та легко зрозумілого письмового матеріалу. У разі позитивного вирішення даного питання, я готовий долучити відповідну медичну довідку, де буде вказано наявність медичних обмежень, що ускладнюють процес написання.

Буду вдячний за ваше розуміння та підтримку в цьому питанні.

Практичне заняття 1.2

НАУКОВИЙ СТИЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

План

1. Науковий стиль української мови: особливості та підстилі.
2. Власне науковий підстиль у професіограмі фахівця.
3. Вербальні засоби наукового стилю.

4. Історія становлення і розвитку наукового стилю української мови.
5. Термін як основна лексична одиниця наукового стилю.
6. Термінологічний апарат соціального працівника.

Основні терміни: науковий стиль, власне науковий підстиль, термін, термінознавство, загальнонаукова лексика, міжгалузєва лексика, вузькоспеціальна лексика, стандартизація, дефініція, термінологічний словник.

Література: [1–3], [5], [11], [21–22], [24], [30].

Методичні рекомендації

Під час розгляду *першого* питання варто зауважити, що науковці запропонували різні визначення наукового стилю та види класифікацій підстилів. Наукова комунікація соціального працівника має бути підпорядкована загальним правилам усіх наукових жанрів. *Програма дослідження* – це виклад теоретико-методологічних передумов (загальної концепції) дослідження, його гіпотез і процедур їхньої перевірки. Програма включає всебічне теоретичне обґрунтування методологічних підходів і методичних прийомів вивчення певного явища або процесу. Програма дослідження в соціальній сфері зазвичай складається з методологічної та методичної (процедурної) частин.

У *другому* питанні слід зосередити увагу на вивченні власне наукового підстилю та його жанрах (*монографія, дисертація, доповідь, дипломна робота, наукова стаття, тези* тощо). Такі тексти вирізняються академічною манерою викладу, насичені фаховою термінологією, певною структурністю. У них подано список наукової літератури, укладеної фахівцями для фахівців. Основою готовності соціальних працівників до науково дослідницької роботи є знання теоретичних засад наукових досліджень, специфіки їхньої організації в соціальній роботі, теорії і методології наукового пізнання, теоретичних та емпіричних методів досліджень, особливостей різних джерел інформації, способів їхнього опрацювання, форм відображення результатів наукових досліджень та ін.

Відповідаючи на *третьє* питання, потрібно розповісти, що до основних мовних засобів наукового стилю належить вживання:

наукової фразеології (стійкі термінологічні словосполучення); цитат та посилань; великої кількості термінів, схем, таблиць, графіків. Потрібно уникати емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх тропів, індивідуальних неологізмів. Гіпотези автора твору мають спрямовуватися на переконливе обґрунтування тих висновків і результатів, яких було досягнуто під час дослідження.

У *четвертому* питанні необхідно коротко окреслити історію становлення і розвитку наукового стилю української мови. Дослідницька практика в соціальній роботі має тривалу історію. Науковий стиль сучасної української літературної мови почав формуватися ще за часів Київської Русі за зразками і під впливом грецької та латинської мов. Частково науковий стиль формувався з власне українських мовних засобів шляхом спеціалізації їх вжитку і термінологізації значень.

Висвітлюючи *п'яте* питання, варто розглянути визначення поняття *термін*. Це слово або словосполучення, яке позначає спеціальне поняття певної галузі знань чи діяльності людини. Відповідно до галузей наукових знань виокремлюють такі основні групи термінів: математичну, фізичну, хімічну, біологічну, економічну, філософську, фінансову, мовознавчу, літературознавчу, спортивну, музичну, економічну тощо.

Сукупність термінів кожної конкретної галузі називають її терміносистемою, а розділ мовознавства, який вивчає терміни, називається термінологією (або термінознавством).

Окрему увагу потрібно звернути на особливості термінів: *номінативність, наявність дефініції, тенденцію до однозначності, точність, відсутність експресивних значень, відсутність синонімів, тенденцію до прозорості внутрішньої форми.*

Розкриття *шостого* питання потребує детального аналізу основних принципів поділу термінів на *загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні*, розгляду термінів соціальної сфери («соціальна робота», «фахівець із соціальної роботи», «соціальний захист», «соціальна підтримка», «соціальна допомога» та ін.).

Питання для самоконтролю

1. Історія науково-дослідницької діяльності у вітчизняній соціальній роботі.

2. Дайте визначення наукового стилю, проаналізуйте його особливості та сферу використання.
3. Культура наукової мови соціальної сфери: визначення та особливості.
4. Перерахуйте та проаналізуйте традиційні стильові ознаки наукового стилю.
5. Підстилі та жанрові різновиди наукового стилю, специфіка використання.
6. Історія становлення та розвитку наукового стилю української літературної мови.
7. Дайте визначення таких понять: «цитата», «посилання», «покликання», «лінк». Проаналізуйте доречність вживання цих термінів у науковому стилі.
8. Схарактеризуйте основні правила оформлення покликань у науковому тексті.
9. Дайте визначення поняття «термін», укажіть основні ознаки та специфіку використання.
10. Проаналізуйте сучасні проблеми української фахової термінології вашого фаху.
11. Перерахуйте термінологічні словники, які допоможуть Вам у майбутній професії.
12. Назвіть основні способи творення термінів.
13. Висловіть свої міркування щодо доцільності перекладів термінів питомими українськими відповідниками або запозиченими (інтернаціоналізмами).
14. Назвіть основні лексичні та синтаксичні ознаки наукового тексту.
15. Укажіть найпоширеніші синтаксичні, пунктуаційні та лексичні помилки в наукових текстах.
16. Схарактеризуйте основні способи поповнення термінологічної лексики.
17. Висловіть свої міркування щодо стану нормування та стандартизації української термінології вашого фаху.
18. Проаналізуйте основні види термінів за значенням та ступенем спеціалізації.
19. Перерахуйте основні вимоги до вживання термінів в усній та писемній науковій комунікації.

Практичні завдання

Завдання 1. Підготуйте доповідь на тему: «Особливості реалізації наукового функціонального стилю в соціальній роботі».

Завдання 2. Підготуйте доповідь на тему: «Словники-довідники із соціальної роботи».

Завдання 3. Знайдіть, випишіть та проаналізуйте 10 словникових статей, пов'язаних із вашим фахом та суміжними спеціальностями.

Завдання 4. Запишіть 15 вузькоспеціальних термінів, пов'язаних зі спеціальністю «Соціальна робота». Напишіть коротке есе, використовуючи ці слова. Доберіть 10 термінів, які часто використовуються у вашій галузі, але належать до загальнонаукових або міжгалузевих.

Завдання 5. Підготуйтеся до короткого наукового виступу (5 хв), змодельуйте вступ та висновки. Напишіть перелік орієнтовних питань, які можуть поставити слухачі після вашого виступу.

Завдання 6. Заповніть таблицю.

Підстиль наукового стилю	Основні ознаки	Жанри
Власне науковий (академічний)		
Науково-навчальний (дидактичний)		
Науково-технічний		
Науково-популярний		
Науково-довідковий		
Науково-інформативний		
Науково-діловий		

Завдання 7. Розподіліть терміни на три групи: загальнонаукові, вузькоспеціальні, міжгалузеві.

Альтруїзм, благодійна діяльність, функція, атмосфера, метод, закон, техніка, теорія, гіпотеза, концепція, волонтерство, гарантія, опіка, пенсія, етика, компетентність, консультація, фонд, філантроп, фандрайзинг, соціальне обслуговування, аттитюд, право.

Завдання 8. Оберіть правильний варіант транслітерованих географічних назв.

Odesa / Odessa, Kyiv / Kiev, Dnipro / Dnepr, Kryvyi Rih / Kryvoi Rog, Lviv / Lvov, Podil / Podol, Kharkiv / Harkiv, Bila Tserkva / Bila Cerква, Uzhhorod / Uzhgorod, Ivano-Frankivsk / Ivano-Frankovsk, Chernihiv / Chernigov, Luhansk / Lugansk, Donetsk / Doneck, Sevastopol / Sevastopil.

Завдання 9. *Перекладіть назви міст та країн українською мовою з урахуванням норм сучасної літературної мови.*

Paris, London, Madrid, Vienna, Berlin, Rome, Istanbul, Prague, Warsaw, Hungary, Spain, Italy, Germany, Poland, The United Kingdom, Georgia, Czech Republic.

Завдання 10. *Оберіть правильний варіант написання назв країн.*

Азербайджан / Азейбаржан / Азербайжан, Велика Британія / Великобританія, Вірменія / Арменія, Турція / Туреччина, Словаччина / Словакія, Угорщина / Венгрія, Киргизстан / Киргизія, Прибалтика / Країни Балтії, Польща / Польша, Молдова / Молдавія, Румунія / Румунія, Вена / Відень.

Завдання 11. *Проаналізуйте доречність правопису таких слів 'янських та неслів 'янських імен та прізвищ, виправте помилки, якщо такі є:*

Вергілій, Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер, Гарвард, Гельсінкі, Ганнібал, Гейне, Горацій, Люфтганза, Людвіг ван Бетховен, Давінчі, Чингісхан, Гасан-огли, Шамед огли, Мамед-заде, О. Генрі, Дон Кіхот, Єфімов, Бела, Крайній, Броневської, Даргомижський, Мусоргський.

Практичне заняття 1.3

МОВНІ НОРМИ В НАУКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ. НОВИЙ ПРАВОПИС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

План

1. Мовні норми як соціальне явище.
2. Орфоепічні норми в усній науковій комунікації соціального працівника.
3. Акцентуаційні норми в науковому стилі.
4. Новий правопис української мови: передумови, причини ухвалення.
5. Правописні зміни в наукових текстах соціолінгвістичного спрямування.

6. Складні випадки правопису.

Основні терміни: норма, орфоепія, акцентуаційні норми, наголошування слів, орфографія, правопис, культура мовлення, правила милозвучності, транслітерація.

Література: [4], [8], [10], [14], [25], [27].

Методичні рекомендації

Висвітлюючи *перше* питання, необхідно зауважити, що загальномовна норма – сукупність одиниць мови і способи їх організації, які наявні у мові в певний час і мають комунікативне значення для її носіїв незалежно від функціонально-стильових різновидів. Треба розглянути особливості функціонування сучасної української мови, а саме, ситуативну варіативність, яка впливає на вибір певних мовних одиниць, відповідно до ситуації комунікативного акту.

Мовна система розглядає мову в загальнокультурному, соціальному контексті, тобто мовна система як поняття містить у собі не тільки кодифіковану мову, а й мовну свідомість, що виражає уявлення людей різних соціальних верств про мову, а також некодифіковані функціонально-стилістичні шари, тобто все суспільне оточення академічної мови.

Під час розгляду *другого* питання потрібно проаналізувати місце орфоепічних норм в усній науковій комунікації. Надзвичайно важливим є дотримання орфоепічних норм в усному мовленні. Відповідно до норм української орфоепії *дзвінки приголосні звуки* найчастіше зберігають свою дзвінкість. *Глухі приголосні* в середині слова і на межі слів перед дзвінками чергуються з парними дзвінками. Дотримання орфоепічних норм вкрай важливе для працівників соціальної сфери, оскільки допомагає уникнути непорозуміння між співрозмовниками.

У *третьому* питанні слід зауважити: важливим аспектом дотримання мовних норм є правильне наголошування слів. Розділ мовознавства, що вивчає наголос, називають акцентологією. Особливістю сучасної української літературної мови є вільний наголос, тобто він може падати на будь-який склад. Наголос в українській мові рухомий, тобто може змінюватися в різних формах одного слова (*весна – весни*).

Відповідаючи на *четверте* питання, потрібно зазначити, що мова – це відкрита й динамічна система. У ній постійно змінюється лексичний склад, виникають нові терміни в різних сферах спілкування, з'являється потреба адаптації загальних і власних назв до раніше затверджених орфографічних норм. Для того, щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й уніфікувати орфографічні норми, потрібно переглядати правопис, уточнювати й коригувати його.

Правопис української мови змінювався ще в 1990 році, з того часу відбулася низка змін, які спонукають до оновлення, перегляду й доопрацювання правописного кодексу. Тому у 2015–2018 роках Українська національна комісія з питань правопису розробила проєкт нової редакції Українського правопису, завдання якого – відобразити й узаконити ті мовні явища, які активно поширюються в різних галузях суспільного життя. Водночас сучасна редакція Українського правопису науково обґрунтовано повертає до життя деякі особливості правопису 1928 року, які виявляють самобутність української мови, є для неї природними. Ці власне українськомовні особливості були штучно репресовані в правописі 1933 року (тенденції зближення з російськомовним правописом). Так, після громадського обговорення в травні 2019 року новий Український правопис було затверджено і з червня цього ж року рекомендовано дотримуватися його норм.

У *п'ятому* питанні слід зацентувати увагу на основних змінах, що відбулися в редакції правопису 2019 року. Новим українським правописом передбачено вживання букви *и* на початку слова (*ікати, ірій*). Доповнено перелік слів, у яких уживається буква *г* (*Горґани, Гонта*). Числівник *пів* зі значенням «половина» з наступним іменником – загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини – пишеться окремо (а не разом, з апострофом або через дефіс, як у старому правописі). Назви сайтів без родового слова пишуться з малої букви (*твітер, гугл*); назви сайтів з родовим словом – з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишуться з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндекса*). У звертаннях до жінок, що складаються із

загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають обидва іменники: *добродійко Вариводо, ніні Гаркуше, поетко Забашто* (у старому правописі така норма відсутня). Імена Олег, Ігор у кличному відмінку мають такі форми: *Олеже і Олегу* (у старому правописі тільки друга форма), *Ігорю* (раніше – Ігоре).

У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення *ai* як *й ау*, допускається вживання *ав*: *аудієнція і авдієнція, аудиторія і авдиторія, лауреат і лавреат, пауза і павза, фауна і фавна*.

Розкриваючи *шосте* питання, потрібно звернути увагу на складні випадки правопису: вживання великої літери; правопис слів іншомовного походження; написання апострофа та м'якого знака, написання слів разом, окремо або через дефіс.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «мовна норма», назвіть типи літературних норм.
2. Які різновиди літературної та національної мови Ви знаєте?
3. Проаналізуйте основні різновиди мови, які використовуються в соціальній роботі.
4. Визначте та охарактеризуйте форми реалізації літературної мови.
5. Схарактеризуйте поняття «мовна та мовленнєва професійна компетенція».
6. З'ясуйте за словником значення слова «екологія». Поясніть, як ви розумієте вислів «екологія мови».
7. Дайте визначення поняття «орфоепічні норми».
8. Проаналізуйте роль акцентуаційних норм в усній науковій комунікації.
9. Перерахуйте основні засоби милозвучності сучасної української літературної мови.
10. Визначте пріоритетні закономірності наголошування слів в українській мові.
11. Які найважливіші правила вимови голосних та приголосних звуків?
12. Дайте визначення поняття «орфографічні норми».
13. Схарактеризуйте основні зміни нової редакції «Українського правопису».

14. Проаналізуйте передумови та причини ухвалення нового правопису української мови.
15. Які правописні зміни відбулися в наукових текстах після 2019 року?
16. Проаналізуйте складні випадки правопису.
17. Перерахуйте основні принципи транслітерації українського алфавіту.
18. Які зміни відбулися в написанні географічних назв, населених пунктів тощо.

Практичні завдання

Завдання 1. *Поставте наголоси в словах.*

Випадок, феномен, завдання, розв'язання, сторінки (множина), підлітковий, загадка, адже, добуток, квартал, рукопис, разом, розвідка, вірші, правопис, новий, бюлетень, рукописний, асиметрія, болотистий, інженерія, некролог, каталог, спина, грошей, фольга, дрова, добуток, індустрія, кілометр, навчання, валовий, помилка, простий.

Завдання 2. *Розкрийте дужки. З'ясуйте, у яких словах можливе варіантне вживання літер г, ґ.*

(Г,Г)орг(г)áni, (Г,Г)алятовський, (Г,Г)жіцький, (Г,Г)óнта, Вер(г,г)ілій, (Г,Г)он(г,г)адзе, (Г,Г)ете, (Г,Г)улліве́р, (г,г)вардія, (г,г)олос, рейтинг(г,г), ар(г,г)умент.

Завдання 3. *Вставте на місці пропуску літеру і, у.*

..ндик, ..рій, ..нший, ..кати, ..нтерес, ..род, ..ндивідуальний, ..нститут, ..нформація.

Завдання 4. *Розкрийте дужки.*

Про(є,є)кт, про(є,є)кція, фо(є,йє), ма(я,йя), Фе(є, йє)рбах, Ха(я,йя)м, Со(є,йє)р.

Завдання 5. *З'ясуйте, як по-іншому можуть писатися подані слова. Сформулюйте правило.*

Кафедра, міф, логарифм, анафема, Марфа, ефір, Афіни, міфологія, Борисфен.

Аудиторія, пауза, фауна, аудієнція, лауреат.

Завдання 6. *Подані слова запишіть відповідно до правописних норм, прокоментуйте написання.*

Твітер, гугл, мережа фейсбук, енциклопедія вікіпедія, фейсбук, вікіпедія, нісан, фольксваген, б'ойнг.

Завдання 7. *Випишіть слова, у яких відбувається подвоєння літер.*

Рушн/нник, письмен/нник, священ/нник, іменин/нник, дружин/нник, працівн/нник, натхнен/нник, прикордон/нник, кулеметн/нник.

Завдання 8. *Випишіть слова, у яких не відбувається спрощення приголосних.*

Облас..ний, улес..ливий, проїз..ний, пес..ливий, піс..ний, кіс..лявий, тиж..невий, дев'янос..ник, зап'яс..ний, пристрас..ний.

Завдання 10. *Утворіть фемінитиви від іменників чоловічого роду.*

Пілот, викладач, кандидат, директор, секретар, філолог, біолог, поет, підприємець, маркетолог, водій, депутат, фахівець.

Завдання 11. *Запишіть слова в родовому відмінку однини.*

Фейсбук, інстаграм, телеграм, ютуб, твітер.

Завдання 12. *Поставте в кличний відмінок словосполучення.*

Подруга Щербина, панна Зьола, авторка Підкуймуха, пан президент, друг командир, пан ректор, пан продавець, пан полковник, добродій учитель.

Викладач Іванченко, пан голова, друг Олег, пан Ігор, добродій офіцер, друг Коновалюк, панна Лоза, добродійка Кочерга, студент Драганчук, сусід Паливода.

Практичне заняття 1.4

МОВНІ НОРМИ В НАУКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ: ЛЕКСИЧНІ, СЛОВОТВІРНІ, МОРФОЛОГІЧНІ

План

1. Національні та запозичені елементи в науковому тексті. Уживання та правопис новітніх запозичень.
2. Плеоназм, тавтологія, суржик у науковому тексті.
3. Поняття словотвірної інтерференції. Активні словотвірні моделі в сучасній українській мові.
4. Вживання в науковій комунікації іменників на позначення професій, посад, звань. Маскулізми, фемінитиви.
5. Відмінювання прізвищ, імен по батькові. Вживання відмінкових закінчень іменників II відміни у родовому відмінку. Правила вживання іменників у кличному відмінку.
6. Рід, число невідмінюваних іменників.

Основні терміни: запозичення, власне українське слово, лексична норма, словотвірна норма, фемінітив, відмінювання іменників, ключний відмінок, невідмінювані іменники.

Література: [2], [8–10], [13–17], [19–20], [27].

Методичні рекомендації

Під час розгляду *першого* питання варто зауважити, що співвідношення між національними і запозиченими елементами в науковому тексті є показовим для характеристики стану мови загалом. Тому за можливості в науковому мовленні необхідно використовувати національні (власне українські) лексичні одиниці.

Культура наукової мови передбачає правильне написання новітніх запозичень – слів, які увійшли в нашу мову відносно недавно і позначають нові реалії і поняття дійсності. Так, правопис регулює написання без дефіса слів з першою іншомовною частиною *веб-, екс-, етно-, євро-, кібер-, мета-, метео-, моно-, нео-, поп-, соціо-, блиц-, гіпер-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, полі-, преміум-, супер-, ультра-*. Тому правильно писати *вебдизайнер, експрацівник, бліцінтерв'ю*. Складні слова (ті, що мають дві основи) іншомовного походження треба писати з дефісом: *інтернет-сторінка, онлайн-заняття*.

У *другому* питанні необхідно зосередити увагу на аналізі типових помилок у слововживанні в науковій комунікації – *плеоназмі, тавтології і суржику*. Треба зазначити, що мовна надлишковість і багатослів'я, з одного боку, і мовна одноманітність, з іншого, не забезпечують точності й виразності наукової мови. Серйозним мовним порушенням є суржикові елементи, які часто можна бачити в науковому мовленні, особливо на лексичному рівні. Такі мовні утворення є значною вадою наукового тексту і свідчать про неналежний рівень володіння його автора українською мовою.

Відповідь на *третьє* питання передбачає розгляд поняття словотвірної інтерференції й активних словотвірних моделей у сучасній українській мові. *Словотвірна інтерференція* – це один із виявів словотвірної ненормативності, порушення, зумовлене перенесенням, накладанням ознак словотвірної системи однієї мови на іншу; побудова слів в українській мові не за властивими їй правилами і моделями. Типовим виявом словотвірної інтерференції

в українській мові є вживання суфіксів *-щик*, *-чик* зі значенням назви діяча: *достав-щик*, *загруж-чик*, *здир-щик* тощо, суфіксів *-уч-*, *-юч-* у дієприкметниках (*керуючий*, *завідуючий*, *танцюючий*), *-очн-* у прикметниках і дієприкметниках (*виставочний*, *посадочний*). Як нормативні в українській мові функціонують такі словотвірні моделі: в іменниках-назвах осіб використовується суфікс *-ник/-івець* (*креативник*, а не *креативщик*); усунення прикметникових моделей на *-очн(ий)*, *-ечн(ий)* на користь *-ов(ий)*, *-ан(ий)* (*виставковий*, а не *виставочний*; *копійчаний*, *копійковий*, а не *копійчний*); витіснення прикметників на *-ональн(ий)*, *-ічн(ий)* на користь моделей на *-н(ий)* (*емоційний*, а не *емоціональний*, окрім груп паронімів на зразок: *професіональний* – *професійний*). Необхідно правильно використовувати суфікс *-к-* у словотворенні. Так, його вживаємо під час творення слів-назв результату, а не процесу (*оцінка* в значенні «кількість балів»). В іменниках-назвах процесів, дій суфікс *-к-* не використовується (*розроблення*, *вичитування*, *вирубубання*, а не *розробка*, *вичитка*, *вирубка*).

У четвертому питанні треба зазначити, що в науковій комунікації використання назв посад, професій, вчених звань повинно відповідати чинним нормам такого слововживання. Так, за правилами, у науковому стилі ці назви слід використовувати у формі чоловічого роду незалежно від того, особу якої статі вони позначають: *кандидат філологічних наук Коваленко Андрій Сергійович* і *кандидат філологічних наук Коваленко Ольга Андріївна*; *доцент кафедри української мови та культури Петричук Олег Михайлович* і *доцент кафедри української мови та культури Петричук Ганна Миколаївна*. При цьому слід мати на увазі, що в новій редакції правопису української мови сформульовано вже правила утворення фемінітивів – слів жіночого роду за певним станом, альтернативних або парних аналогічним словам чоловічого роду (маскулізмам), наприклад: *соціолог* – *соціологиня*, *викладач* – *викладачка*, *працівник* – *працівниця*, *інженер* – *інженерка*. Не можна утворювати фемінітиви за допомогою суфікса *-ш-*: *секретарша*, *директорша*. Для наукового стилю (зокрема його письмової форми вияву) вживання фемінітивів ще не узаконене.

У п'ятому питанні треба розглянути морфологічні норми, пов'язані з відмінюванням прізвищ, імен по батькові, уживанням іменників II відміни в родовому відмінку та іменників у кличному

відмінку. Необхідно наголосити, що чоловічі прізвища в українській мові обов'язково змінюються. Грубим порушенням є невідмінювання чоловічих прізвищ на *-о* (за зразком російської мови). Жіночі прізвища, які закінчуються на приголосний або *-о*, не відмінюються.

По батькові в українській мові створюються за допомогою суфіксів *-ович (-йович)* і *-івна (-ївна)*, а не *-евич, -євна*: *Віталійович, Віталіївна*.

Іменники II відміни потрібно правильно вживати в родовому відмінку, зокрема із закінченням *-а (я)*, якщо це назва конкретного предмета, місяця, міри ваги, міста, річки (з наголосом не на основі), та *-у(ю)*, якщо це назва абстрактного поняття, навчального закладу, країни, річки (з наголосом на основі).

Кличний відмінок посідає особливе місце у відмінковій системі української мови, він становить її специфіку і самотність, а тому важливою морфологічною нормою є обов'язкове використання слів у ньому під час звертання. Усі іменники, вжиті як звертання, мають набувати закінчень кличного відмінка (*пане, Миколо, викладачу*). Якщо звертання утворене із загальної і власної назви або двох чи кількох загальних або власних назв, усі слова вживаються в кличному відмінку (а не в називному): *пане голово комісії, пане Павле, друже командире, друже Іванчуку, Анатолію Івановичу*.

Розкриття шостого питання потребує аналізу невідмінюваних слів із погляду визначення їхнього роду. Рід невідмінюваних слів визначається за їхнім змістом: якщо це загальні назви істот, то кваліфікуємо їх як іменники чоловічого роду, якщо це загальні назви неістот – як іменники середнього роду. У власних невідмінюваних назвах рід встановлюється за видовою ознакою: *Міссурі* – жіночий (бо річка), *Тбілісі* – середній (бо місто).

Питання для самоконтролю

1. Яким є оптимальне співвідношення національних і запозичених елементів у науковому тексті?
2. Які найголовніші правила написання новітніх запозичень?
3. Поясніть сутність поняття плеоназму.
4. Поясніть сутність поняття тавтології.
5. Які причини виникнення суржику, які є шляхи його подолання?

6. Розкрийте поняття словотвірної інтерференції.
7. Якими є типові помилки в словах, зумовлені словотвірною інтерференцією?
8. Яке місце сьогодні посідають в українській мові фемінитиви? Які існують словотворчі засоби для їх творення?
9. Які правила відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ в українській мові?
10. Як утворюються і відмінюються по батькові в українській мові?
11. Які іменники чоловічого роду мають у родовому відмінку закінчення *-а(я)*, які – *у(ю)*?
12. Яке місце посідає кличний відмінок в українській мові; які правила вживання слів у ньому?
13. Як визначається рід у невідмінюваних іменниках?

Практичні завдання

Завдання 1. *Доберіть українські відповідники до запозичених слів.*

Контент, скіл, дедлайн, лайфхак, тьютор, акаунт, донат, фідбек, інфлуенсер, хейтер, вайб.

Завдання 2. *Підготуйте доповідь на тему: «Власне українське слово і запозичення: чому обрати перше?»*

Завдання 3. *Виправте помилки в суржикових словах і словосполученнях*

Співпадають думки, чим далі, приходи́ти до висновку, по добрій волі, за́ключати́ся в чо́мусь, круглий рік, говори́ти на українській мові, не в своїй тарі́лці, мати ро́ль, відіграва́ти значення, доказати теорему, попасти в ці́ль, відмі́нити зако́н, вірна відпові́дь, у даний час, домашній адрес, виключення з правил, завіду́ючий відді́лом, учений степі́нь, мова йде́ться про, порядок денний наступний.

Завдання 4. *Підготуйте доповідь на тему: «Між мовою і язиком: суржик як проблема культури мовлення».*

Завдання 5. *Відредагуйте речення, усунувши невиправдані повтори (тавтологію) та вживання зайвих слів (плеоназм).*

У складі складного речення неправильно було розставлено розділові знаки. У закладі оголошено конкурс на заміщення вільних вакансій. Доповідач повинен доповідати впевнено, коротко і зрозуміло. У своїй автобіографії треба описати своє життя. Герой

твору є новим героєм у літературі. Кожний літературний персонаж має свої індивідуальні риси. Необхідно пам'ятати і не забувати про етикет у спілкуванні з людьми різних соціальних і вікових груп. Картина увійшла до ста великих картин світу. Спільна співпраця забезпечить успіх у справі. Потрібно внести свій внесок в українську перемогу.

Завдання 6. *Виправте помилки в словах, зумовлені словотвірною інтерференцією.*

Керуючий, діючий, завідуючий, об'єднуючий, домінуючий, зміцнюючий, поставщик, виставочний, посадочний, комп'ютерщик, валютчик, заготовщик, вирубка, розробка.

Завдання 7. *Утворіть фемінітиви від іменників.*

Працівник, фахівець, співробітник, службовець, керівник, опікун, реабілітолог, клієнт, лідер, директор, завідувач.

Завдання 8. *Утворіть жіночі і чоловічі по батькові від поданих іменників. Провідмініайте їх.*

Сергій, Микола, Михайло, Євген, Ігор, Андрій, Анатолій, Євгеній, Євген, Павло.

Завдання 9. *Провідмініайте прізвища й імена.*

Коваленко Олександр, Коваленко Ольга, Іванчук Павло, Іванчук Людмила, Ващинський Микола, Ващинська Тетяна, Паливода Сергій, Паливода Ганна.

Завдання 10. *Поставте в родовий відмінок однини слова. Прокоментуйте закінчення.*

Академік, фахівець, патріотизм, страх, пандус, аналіз, грам, відгук, автобус, вагон, Житомир, спосіб, електорат, університет, Ватикан, живопис, метод, закон.

Завдання 11. *Поставте слова в кличний відмінок.*

Пан голова, клієнт, відвідувач, директор, завідувач, пан Ковальчук, пані Ольга, Андрій Анатолійович, Софія Віталіївна, Михайло Петрович, пан професор, Назар Іванович, пан Віталій, доброволець.

Завдання 12. *Підготуйте доповідь на тему: «Кличний відмінок в українській мові: чому такий важливий?»*

Практичне заняття 1.5 МОВНІ НОРМИ В НАУКОВІЙ КОМУНІКАЦІЇ: МОРФОЛОГІЧНІ, СИНТАКСИЧНІ

План

1. Особливості утворення форм ступенів порівняння якісних прикметників у науковому мовленні.
2. Числівники у фаховому мовленні: відмінювання, поєднання з іменниками.
3. Вживання дієслів у наказовому способі.
4. Координація підмета і присудка. Уникнення в науковому тексті невластивих українській мові синтаксичних конструкцій.
5. Речення з дієприслівниковими зворотами, помилки в їхній побудові.
6. Розділові знаки в реченні.

Основні терміни: ступені порівняння прикметників, відмінювання числівників, наказовий спосіб дієслів, синтаксична конструкція, дієприслівниковий зворот, пунктуація.

Література: [2], [8–10], [13–17], [19–20], [27].

Методичні рекомендації

У першому питанні необхідно розглянути морфологічні норми, пов'язані з утворенням ступенів порівняння прикметників. Треба зазначити, які якісні прикметники не утворюють ступенів порівнянь (прикметники, які позначають абсолютний вияв ознаки, прикметники з суфіксами *-уват-*, *еньк-*, *-есеньк-*, *-ющ-*, *-езн-*, префіксом *-пре*, прикметники, утворені з двох слів). Слід правильно утворювати вищий і найвищий ступені порівняння прикметників, додаючи відповідні суфікси і префікси (проста форма) і слова *більш*, *менш*, *найбільш*, *найменш* (складена форма). Вказані слова в складеній формі вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників потрібно додавати до прикметників у звичайній формі: *більш сильний*, а не *більш сильніший*.

Друге питання передбачає аналіз типів відмінювання числівників, правил поєднання їх з іменниками. Необхідно звернути особливу увагу на відмінювання числівників із кінцевою частиною *-десят*, оскільки саме вони під впливом російської мови в українській мові найчастіше відмінюються неправильно. У таких числівниках змінюємо тільки закінчення: *шістдесяти*, а не *шестидесяти*. Поєднуючи числівники з іменниками, маємо дотримуватися таких

правил: із числівниками *два, три, чотири* іменники вживати із закінченням *-и (-і)*, а не *-а(-я)*: *два студенти, три викладачі*. Закінчення *-а* в поєднанні зі вказаними числівниками набувають тільки іменники із суфіксом *-ин-*: *два киянина*. У поєднанні з числівниками *півтора, півтори*, а також тими, які позначають дробові або нецілі числа, іменники слід вживати в родовому відмінку однини: *півтора місяця, два з половиною відсотка, ½ числа*.

У *третьому* питанні треба розкрити правила вживання в науковому мовленні дієслів у наказовому способі, зокрема увагу звернути на 1 особу множини, у якій найбільше виникає помилок. Порухенням норми є використання в цій особі суржикових форм на зразок *давайте підемо, давайте зробимо*. Необхідно утворювати наказовий спосіб у цій позиції додаючи до дієслів закінчення *-імо, -ймо, -мо*: *підімо, зробімо, читаймо, сядьмо*.

Відповідь на *четверте* питання передбачає розгляд особливостей координації підмета й присудка в науковому тексті. Слід, зокрема, зазначити, що підмети зі словами *низка, частина, більшість, меншість, багато, чимало, кілька, декілька, трохи* вимагають від присудка форми однини (*Більшість учасників конференції виступило на засіданні*). Множина використовується тоді, коли підмет чи присудок є однорідними членами (*Чимало приватних підприємців і потенційних працівників чекають на сприятливіші обставини*) або коли підмет і присудок відділені підрядним реченням (*Частина осіб, які пройшли початковий рівень підготовки, розпочинають навчання в цьому семестрі*).

У науковій комунікації необхідно уникати невластивих українській мові синтаксичних конструкцій, а саме: пасивних речень із дієсловами пасивного стану на *-ся* (*Конференція організовується кафедрою математики, треба: Конференцію органіжує кафедра математики*), конструкції з діячем в орудному відмінку (*Зроблені дослідниками висновки мають велике наукове значення, треба: Висновки, які зробили дослідники, мають велике наукове значення*).

У *п'ятому* питанні треба розглянути правила побудови речень із дієприслівниковим зворотом. Необхідно звернути увагу на обов'язковість у таких конструкціях особи, яка виконує дію. Особа може бути виражена підметом або особовим дієсловом, напр.:

Пройшовши курс підготовки з психології, студенти здобудуть навички, необхідні для ефективної взаємодії з людьми. Або: Пройшовши курс підготовки з психології, здобудете навички ефективної взаємодії з людьми.

У шостому питанні акцент необхідно зробити на вживанні розділових знаків у реченнях зі вставними словами (виокремлення їх з обох боків комами), наявності й відсутності розділових знаків перед сурядними сполучниками, дотримання пунктуаційних норм у складнопідрядних реченнях (коми в підрядних частинах).

Питання для самоконтролю

1. Які якісні прикметники не можуть утворювати ступенів порівняння?
2. Як творяться ступені порівняння якісних прикметників?
3. Які типові порушення правил відмінювання числівників?
4. Як поєднуються числівники з іменниками?
5. Охарактеризуйте правила творення дієслів у наказовому способі в 1-й особі множини.
6. Які є правила координації підмета й присудка в тексті?
7. Охарактеризуйте типові порушення синтаксичних норм у науковій мові.
8. Які є правила побудови речень із дієприслівниковими зворотами?
9. Вкажіть на найголовніші пунктуаційні норми в простому ускладненому реченні наукового тексту.
10. Які розділові знаки вживаються в складному реченні в науковому тексті?

Практичні завдання

Завдання 1. *Утворіть, де можливо, форми ступенів порівняння прикметників.*

Обґрунтований, студентський, авторитетний, сучасний, нездійснений, міцний, важливий, легковажний, лисий, босий, вишневий, надскладний, український, хворий, простий.

Завдання 2. *У поданих реченнях замініть цифри словами.*

Текст роботи розміщено на 294 сторінках. Текст роздруковано на 88 сторінках. Зустріч із 45 студентами відбулася у вівторок. На

факультеті навчається понад 1000 студентів. Укриття вміщує від 87 до 126 осіб.

Завдання 3. *Із поданих числівників оберіть ті, які вжито правильно у відмінковій формі.*

П'ятидесяти, стома, шістдесяти, семидесятьма, сімдесятох, вісімдесятьма, шестистами, п'ятьмастами, дев'яностах, сорока, двума.

Завдання 4. *Розкриваючи дужки, запишіть словосполучення.*

Два (раз), півтора (місяць), чотири (студент), півтори (зміна), два (місяць), два (університет), два (острів), два з половиною (тиждень), дві п'яті (метр), три з половиною (кілограм), п'ять десятих (відсоток), два (киянин), $1/3$ (група), $1/8$ (шлях), $2/3$ (склянка), 0,12 (відсоток), 6,95 (сантиметр), $2/3$ (метр).

Завдання 5. *Утворіть від дієслів форми 2-ї особи однини і 1-ї та 2-ї особи множини наказового способу.*

Зауважити, відзначити, звернутися, розпочати, проаналізувати, дослідити, вивчити, сказати, боротися, підсумувати, зробити, з'ясувати.

Завдання 6. *Виберіть із дужок потрібну форму присудка.*

Більшість із них (виконувало, виконувала, виконували) це завдання самостійно. Найкращі п'ять робіт (було відзначено, були відзначені) преміями. П'ятдесят один працівник підприємства (отримали, отримав) премію з нагоди свята. Кілька осіб (відійшли, відійшло). У санаторії одночасно (лікувалися, лікувалася, лікувалося) п'ять тисяч працівників. На сьогодні в Києві (працює, працюють) 71 заклад загальної середньої освіти і 42 заклади вищої освіти. Більшість картин, представлених на виставці, (демонструються, демонструється) вперше. Нині в Україні (діє, діють) кілька нормативних документів, пов'язаних із функціонуванням української мови.

Завдання 7. *Замініть невластиві українській мові конструкції на нормативні.*

Слід зауважити, що в статті представлені важливі результати багаторічної роботи авторів по досліджуваній проблемі. Доведені авторами теореми потребують уточнення. Зроблені дослідниками спостереження мають велику наукову цінність. Диплом захищається студентом. Кафедрою організовано захід до Міжнародного дня рідної мови. Зауваження враховані аспірантом. Студентом

підготовлено роботу, яка рекомендується для участі в наступному етапі конкурсу.

Завдання 8. *Виправте помилки в реченнях з дієприслівниковим зворотом.*

Засвоївши теоретичний матеріал, можна виконувати практичні завдання. Не маючи теоретичної підготовки, вам буде складно засвоїти практичну частину курсу. Працюючи з документами, у вас виникне ідея, як це зробити. Відповідаючи на перше питання, студентові треба розкрити поняття наукової комунікації й академічної доброчесності. Проаналізувавши питання академічної культури, зроблено такі висновки.

Завдання 9. *Виправте пунктуаційні помилки в реченнях.*

Благодійна програма – комплекс заходів затверджених вищим органом управління. Громада – це групова соціальна спільнота члени якої мають спільні географічні та соціокультурні ознаки та взаємодію між собою з метою задоволення певних потреб, чи розв’язання проблем. Кризове втручання – це по-перше комплекс методів соціальної роботи для допомоги клієнту який знаходиться в ситуації кризи подолати певну проблему. Ресурси сім’ї – це внутрішні, або зовнішні фактори, які можуть бути застосовані членами сім’ї. Складні життєві обставини – це обставини, які об’єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи наслідки яких вона на жаль не може подолати самостійно.

Практичне заняття 1.6

КОМПОЗИЦІЯ ТА КОМПРЕСІЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

План

1. Поняття композиції та структурних елементів наукового тексту.
2. Категоріальний апарат наукового тексту.
3. Архітектоніка наукового тексту, зв’язок речень в абзаці і в тексті.
4. Поняття компресії наукового тексту та її різновиди.
5. Тези, конспект як різновиди компресії наукового тексту.
6. Реферат, анотація як різновиди компресії наукового тексту.

Основні терміни: об'єкт, предмет, мета, методи наукового дослідження, гіпотеза, композиція наукового тексту, архітектоніка наукового тексту, компресія наукового тексту, тези, конспект, реферат, анотація.

Література: [1–3], [9], [11], [15], [21–22], [30].

Методичні рекомендації

Під час розгляду *першого* питання слід зосередити увагу на науковому тексті як результаті наукового дослідження. Потрібно дати чітке уявлення про композицію наукового тексту та його структурних елементів. Структурними компонентами наукового тексту є вступ, основна частина і висновки. У вступі подають обґрунтування актуальності дослідження, визначають предмет, мету, завдання, теоретичне і практичне значення. У основній частині розкривають методiku і техніку дослідження, пошук способів вирішення проблеми, доказ концепції, ідеї. Висновки містять результати виконаної роботи, перспективи подальшого дослідження. Усе це становить композицію наукового тексту.

У *другому* питанні, висвітлюючи категоріальний апарат наукового тексту, варто чітко окреслити дефініції таких понять: *актуальність, мета, завдання, об'єкт, предмет, гіпотеза, методи, наукова новизна дослідження.*

Висвітлюючи *третьє* питання, потрібно зосередити увагу на особливостях архітектоніки наукового тексту, зокрема таких концептуальних складових, як *заголовки* наукового тексту. *Заголовок наукового тексту* – інформативна одиниця, що відображає тему наукового тексту і відповідає його змісту. Також варто звернути увагу на особливостях поділу тексту на *абзаци*, що є архітектонічними одиницями наукового тексту. Варто приділити увагу розкриттю зв'язків речень в абзаці і в тексті. Слід окремо визначити *типи* зв'язку речень у науковому тексті (*ланцюговий і паралельний*) та *засоби зв'язку*, а саме: *лексичний повтор, займенниковий повтор, синтаксичний повтор.*

У *четвертому* питанні потрібно сформулювати визначення поняття «*компресія наукового тексту*» як членування тексту на блоки інформації і називання цих блоків, розкриття смислової структури тексту. Слід зазначити, що компресія наукового тексту досягається шляхом використання більш компактних конструкцій та

опущенням надмірних елементів вислову, елементів, які можна зрозуміти з контексту та позамовної ситуації. Поняття «компресія» використовується як синонім до поняття «мовна економія». Під «мовною економією» розуміють прагнення мовця досягнути максимуму комунікативної інтенції за мінімальних витрат мовних засобів. Її результатом виступає поява згорнутої конструкції зі збереженням обсягу потрібної інформації. Різновидами компресії наукового тексту є *тези, конспект, реферат, анотація*.

У *п'ятому* питанні доцільно дати конкретне визначення поняттям *тези та тезування* як різновидам компресії наукового тексту. *Тези* (гр. *thēsis* – положення, твердження) – послідовно сформульовані основні ідеї, думки та положення доповіді, лекції, статті. Тези поділяються на прості, основні, складні, похідні, оригінальні. Щоб навчити другокурсників створювати тези доповіді, зокрема, у контексті підготовки до щорічної традиційної міжнародної університетської конференції молодих науковців, аспірантів та студентів «Політ. Сучасні проблеми науки», украй важливо дати їм детальне уявлення про структуру та вимоги до такого виду тез: *назва* (має бути проста та коротка, яка передає зміст доповіді, довжина має бути не більше двох рядків); *вступ* (коротка інформація щодо актуальності та новизни, опис, про що саме доповідь та чим вона цікава слухачеві); *основний текст* (прикладні та доведення запропонованих теорій або наводиться зміст проведеного експериментального дослідження); *завершальна частина* (підсумок, у якому фіналізують ключові положення дослідження). Тези доповіді можуть містити список використаних джерел. Рекомендований обсяг тез становить 2–3 сторінки машинописного тексту через 1,5 – 2 інтервали.

Тезування – це вилучення основної інформації тексту-джерела у вигляді положень-тез. Скорочення відбувається з урахуванням проблематики текстів й авторської оцінки такої інформації. Укладають тези після поглибленого й аналітико-критичного читання тексту статті, доповіді, складання відповідного плану і виписок.

Конспект (від лат. *conspicere* – огляд) як різновид компресії наукового тексту – короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо. Варто акцентувати на особливостях конспектування: *використанні опорних слів, способів викладу матеріалу, його*

структуруванні, графічних засобах оформлення конспекту, умовних позначеннях та скороченнях.

Розкриття шостого питання потребує чіткого окреслення понять реферат та анотація як різновидів компресії наукового тексту. *Реферат* (лат. *refero* – доношу, повідомляю, переказую) – короткий переказ змісту наукової роботи, книги тощо; доповідь на задану тему, зроблена на основі критичного огляду відповідних джерел інформації (наукових праць, літератури за темою). Варто звернути увагу на особливостях реферування наукового джерела та основних функціях цього процесу, а також класифікації рефератів. *Увага!* Варто наголосити, що реферати поділяються на різновиди: *за належністю до певної галузі знань, способом характеристики первинного документа, кількістю джерел реферування, обсягом або глибиною розгортання теми.* Слід акцентувати на вимогах до тексту реферату та основних способах викладу тексту. Особливу увагу слід приділити мовним кліше, які використовуються для підготовки реферату наукового джерела. *Анотація* наукового тексту – це стисла характеристика статті чи наукової праці, у якій подаються зміст, тематика, основні положення без надмірної деталізації. Варто окреслити особливості анотування наукового джерела, а також мету та функції анотування. Також слід зазначити, що анотації поділяються на види, а саме: *за повнотою відтворення змісту – загальна (характеризує зміст документа в цілому) і аналітична (характеризує частину чи аспект змісту), та за кількістю анотованих документів – монографічна та групова.* Важливо розповісти про структуру анотації, обов'язковими компонентами якої є вступ, основна частина, висновки та ключові слова. Звернути увагу на те, що ключові слова мають відтворювати основну змістову інформацію в тексті та стати ключем до пошуку інформації в інтернеті з відповідної наукової галузі. З метою уникнення помилок під час написання анотації особливу увагу студентів слід звернути на їх характер, а саме: *занадто великий обсяг (анотація не має перевищувати 1000 друкованих знаків); невміння чітко виокремити основну інформацію; зосередження на другорядних аспектах змісту; недотримання наукового стилю (використання емоційно-оцінних слів і фраз); порушення мовних норм (насамперед, лексичних і граматичних).*

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні структурні компоненти наукового тексту.
2. Дайте визначення поняттям об'єкт, предмет, гіпотеза наукового дослідження.
3. Охарактеризуйте відомі вам методи наукового дослідження.
4. Поясніть, у чому полягає суть архітекτονіки наукового тексту?
5. Як ви розумієте поняття «компресія наукового тексту»?
6. Назвіть основні жанри компресії наукового тексту. Чому вони вважаються вторинними науковими жанрами?
7. Сформулюйте визначення понять конспект і реферат. Назвіть спільні і відмінні риси.
8. Дайте лаконічне визначення поняттям тези та анотація.
9. Окресліть алгоритм створення тез за науковою доповіддю.
10. Яких типових помилок варто остерігатися під час створення анотації?

Практичні завдання

Завдання 1. Укладіть *перелік джерел* із 7 позицій для написання *реферату* за однією з ваших фахових проблем у рамках спеціальності «Соціальна робота».

Завдання 2. Розташуйте у правильній послідовності обов'язкові елементи вступної частини наукового тексту: гіпотеза, об'єкт, завдання, актуальність, предмет, стан розробки проблеми.

Завдання 3. Сформулюйте *актуальність* наукового дослідження за темою «Соціальна підтримка та допомога суб'єктам, які постраждали внаслідок повномасштабного російського вторгнення в Україну».

Завдання 4. Сформулюйте *об'єкт і предмет* наукового дослідження за темою «Професійні вимоги до майбутніх працівників соціальної сфери».

Завдання 5. Сформулюйте *мету і завдання* наукового дослідження за темою «Роль соціальних працівників і волонтерів у сучасному українському суспільстві».

Завдання 6. Напишіть анотацію до статті Т. Спіріної та А. Котелевець «Соціальна активність як важливий компонент підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери»

(https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36537/1/T_Spirina_A_Kotelevz_MNPK_IL.pdf)

Завдання 7. Зреферуйте, скориставшись технологією тезування, статтю *О. Каник «Професійні вимоги до майбутніх соціальних працівників»* (http://aphn-journal.in.ua/archive/11_2015/37.pdf)

Завдання 8. Підготуйте доповідь за темою: «Актуальні проблеми соціальної роботи у воєнних реаліях сьогодення в Україні».

Завдання 9. Підготуйте доповідь за темою: «Використання ІТ-технологій у професійній діяльності соціальних працівників».

Завдання 10. Проаналізуйте анотацію з огляду на термінологію, наукову фразеологію та синтаксис до навчального посібника Тетяни Семігіної *Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.* (https://www.researchgate.net/profile/Tetyana-Semigina/publication/342003632_Sucasna_socialna_robota/links/5eddf6ae299bf1d20bd86768/Sucasna-socialna-robota.pdf)

Практичне заняття 1.7

НАУКОВА СТАТТЯ ЯК САМОСТІЙНИЙ НАУКОВИЙ ТВІР. СИСТЕМА ПОШУКУ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕРНЕТІ, БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС, ЦИТУВАННЯ

План

1. Наукова стаття: види, функції, структура, обсяг. Етапи роботи і вимоги до статті.
2. Мовні кліше в науковій статті.
3. Системи інтернет-пошуку наукової інформації: види, контент, затребуваність.
4. Оформлення цитувань і бібліографічних описів джерел.

Основні терміни: наукова стаття, конструктивно-синтетичний метод, критико-аналітичний метод, мовні кліше, актуальність теми, лексико-граматична конструкція, наукова проблема, мовні засоби, мовні огріхи, інтернет, бібліографічний опис, цитування, пряме цитування, непряме цитування, некоректне цитування.

Література: [1], [2], [9], [10], [15], [22], [23], [25], [27], [28], [30].

Методичні рекомендації

Огляд *першого* питання рекомендовано розпочати зі з'ясування сутності поняття «наукова стаття». Варто знати, що наукова стаття – це окремий важливий вид наукового видання, у якому логічно й аргументовано оприлюднено результати наукового дослідження автора або авторського колективу, описано хід дослідження, його актуальність, наукову новизну, наукове й практичне значення тощо. Дослідники публікують наукові статті в періодичних часописах або в збірниках наукових праць, газетах у паперовій чи електронній формах. Наприклад, у НАУ видають наукові збірники й журнали, зокрема «Advances in Aerospace Technology» («Досягнення авіаційно-космічної технології»), «Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія», «Мова та культура у просторі новітніх технологій: проблеми сучасної комунікації: матеріали VI Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 23 березня 2023 р.» тощо.

Види наукових статей розрізняють за певними ознаками. За змістом поділяють на *власне наукові, науково-популярні, науково-навчальні, науково-методичні, науково-публіцистичні*. А за призначенням – на *теоретичні й прикладні*. Важливо знати, що наукові статті виконують важливі функції, а саме: *дослідницьку, репрезентаційну, оцінну, комунікативну*.

Етапи роботи над написанням статті охоплюють усі процеси від *формулювання назви, опрацювання необхідної літератури, написання тексту, оформлення бібліографічного опису джерел, загального оформлення статті відповідно до вимог конкретного наукового видання*.

Вимоги до наукових статей у різних видавництвах можуть дещо відрізнятися, але обов'язково ґрунтуватися на правописних нормах «Українського правопису» в редакції 2019 р., вимогах наукового стилю, правилах оформлення цитат і бібліографічних описів джерел і літератури.

Питання *друге* плану містить багато практичних порад. Здобувачам вищої освіти обов'язково треба знати ті мовні кліше, які науковці використовують під час написання наукового тексту. Це значно полегшить формулювання думок й упорядкування тексту. Наприклад: *у зв'язку з цим, відповідно до цього, є підстави вважати, перевіriamo висунуте припущення, далі з'ясуємо та ін.*

Рекомендуємо під час написання тексту уникати мовних огріхів, а саме: *суржик*, *мовленнєвої надмірності / недостатності* тощо. Тобто не потрібно порушувати мовні норми.

У *третьому* питанні вивчаємо пошукові системи наукової інформації в інтернеті. Цих систем багато, найчастіше використовують 27 систем – Scopus, Web of Science, Scirus, PubMed, ScholarGoogle, Windows Live Academic Search, ScienceResearch.com, CiteSeer та інші. Користування цими системами може бути платне або безкоштовне. Також розрізняють мультидисциплінарні й вузькогалузеві системи. Найбільшими й найпопулярнішими є Scopus, Web of Science, BASE, ScholarGoogle, JURN, Mednar, OAPEN. Якщо вам потрібна оперативна й актуальна інформація, то рекомендуємо звернути увагу на JournallTOCs, де зібрано тексти наукових статей із міжнародних наукових журналів. Це буде найновіша інформація, бо журнали публікують швидше, ніж збірники наукових праць, монографії тощо. Добре, якщо у вас хороші знання з іноземних мов, інакше будете перекладати.

Увага! Прочитані вами матеріали не можна копіювати без оформлення цитувань і посилань на першоджерела. Інакше вас звинуватять у порушенні академічної доброчесності, у плагіаті. Про це мова піде в *четвертому* питанні плану.

Цитування – це використання авторських ідей, текстів з посиланнями на ці тексти й називанням їхніх авторів. Розрізняють прямі (дослівні) й непрямі цитування (перепарфразовані й узагальнені). Прямі цитування потрібно обов'язково брати в лапки, а непрямі не потрібно брати в лапки. Але для обох видів цитувань обов'язково потрібно правильно оформити посилання на їхніх авторів повних текстів чи джерела. Тоді ви не порушите авторські права й уникнете плагіату. Якщо ви самостійно перекладаєте текст з іншої мови навіть не дослівно, то посилання на його автора також передбачено.

Бібліографічний опис є сукупністю бібліографічних відомостей про документ (автор, назва, місце і час видання, назва видавництва, назва журналу, газети, збірника, кількість сторінок тощо). Щоб правильно оформити бібліографічний опис до статті чи до тез в українських виданнях потрібно скористатися ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Закордонні видання мають інші вимоги до бібліографічних описів.

Увага! Правильно оформлений список використаної літератури та інформаційних джерел відображає роботу автора над статтею, його вміння зібрати й проаналізувати інформацію, глибину й аргументованість його ідей, ґрунтовність результатів дослідження.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Поясніть відмінності наукової статті від інших видів наукових праць.
2. Які є види наукових статей, за якими ознаками їх розрізняють?
3. Опишіть етапи роботи над науковою статтею.
4. Якими є вимоги до наукових статей?
5. Які функції виконують наукові статті?
6. З якою метою в наукових текстах використовують мовні кліше?
7. Яких мовних огріхів завжди потрібно уникати в наукових статтях?
8. Якими пошуковими інтернет-системами варто скористатися науковцям?
9. Які є види цитувань, як їх правильно оформлювати?
10. У якому державному стандарті подано вимоги, правила, зразки для оформлення бібліографічних описів джерел?

Практичні завдання

Завдання 1. *Із поданих мовних кліше оберіть і запишіть окремо в стовпчики сполуки, які потрібно використовувати в формулюванні актуальності теми, мети дослідження опису історії та сучасного стану проблеми. Прокоментуйте.*

Як вважають / вважає; початок тенденції саме такого вивчення поклав; проблема є актуальною на сучасному етапі розвитку науки; нову концепцію розробили; у статті вивчаються / з'ясовуються; загальновідомо; метою є встановити /встановлення; цих поглядів дотримуються; проблема посідає важливе місце; мета статті полягає у порівнянні; згідно з поглядами; уважного ставлення дослідників останнім часом потребує питання; проблема перебуває у центрі уваги; проблема є дискусійною; проблема є актуальною; проблема є цілком на часі; у статті з'ясовуються.

Завдання 2. *Замініть вислови з мовними огріхами на правильні відповідники.*

Ми опredілили об'єкт нашого дослідження; у дослідженні примінено методи аналізу й синтезу; це дало змогу виявити причини проблеми; не дивлячись на труднощі, виконано ряд завдань; приведений на рисунку макет установи, дослідили наукове дослідження цієї ситуації, він окреслив наступні задачі роботи.

Завдання 3. *Підготуйте доповідь на тему: «Калька як вид мовних помилок (огріхів)».*

Завдання 4. *Підготуйте доповідь на тему: «Наслідки вживання термінів без урахування їх значення».*

Завдання 5. *Підготуйте доповідь на тему: «Головні ознаки мови наукової статті».*

Завдання 6. *Підготуйте доповідь на тему: «Оформлення списку використаних джерел у наукових статтях і тезах: бібліографічні вимоги».*

Завдання 7. *Підготуйте доповідь на тему: «Загальні вимоги до цитування інформації. Головні аспекти самоконтролю правильності цитувань у статті».*

Практичне заняття 1.8

КУЛЬТУРА НАУКОВОГО ВИСТУПУ. НАУКОВА ДИСКУСІЯ. КОМП'ЮТЕРНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ НАУКОВОГО ВИСТУПУ

План

1. Усне наукове мовлення: монологічні та діалогічні жанри.
2. Культура наукової комунікації та мовний етикет.
3. Електронна презентація: мета, вимоги до оформлення.
4. Пасивне й активне сприйняття тексту, інтерактивне спілкування.

Основні терміни: наукове мовлення, жанр, доповідь, повідомлення, виступ, наукова дискусія, наукова бесіда, диспут, наукова конференція, техніка мовлення, алогічність, алогізм, релаксація, мовний етикет, культура мовлення, текст, презентація, комунікативна стратегія, інтерактивне спілкування.

Література: [4–8], [11], [18–20], [26].

Методичні рекомендації

Висвітлюючи *перше* питання, варто визначити, що розрізняють *усне й писемне* наукове мовлення. Усному науковому мовленню (підготовленому і непідготовленому) притаманні такі ознаки, як: *лінійний характер, незворотність, експресивність*. Важливими є *інтонація, темп, ритм*. Виразність усного мовлення доповнюють *міміка і жести* мовця. Цей тип мовлення розрахований на конкретного адресата і його слухове сприйняття висловленого контенту. Усне мовлення первинне, а писемне – вторинне.

Визначено такі монологічні й діалогічні жанри в усному мовленні: монолог, доповідь, діалог, полілог, бесіда, дискусія, диспут, суперечка. *Увага!* Під час усного мовлення важливо правильно наголошувати слова, дотримуватися орфоепічних норм, робити певні паузи. Ставити запитання доповідачеві дозволяється лише під час пауз або після завершення промови.

Розглядаючи *друге* питання плану заняття, треба запам'ятати, що наукове мовлення здійснюється під час наукової комунікації. Культуру наукової мовної комунікації потрібно розглядати як дотримання всіх правил і норм літературної української мови в усному й писемному мовленні у сфері науки, культури, освіти. Крім того, треба знати специфічну систему семантичних і граматичних засобів, що притаманні науковому стилю мови.

Мовний етикет відіграє важливу роль у комунікації між науковцями. Вони використовують певні мовні вирази під час вітань, представлень, звертань, прощань тощо. Наприклад: *«Глибокоповажаний голово спеціалізованої вченої ради! Глибокоповажані члени спеціалізованої вченої ради! Шановні колеги! Дякую за увагу! Дякую за запитання! Дякую за слушні зауваження!»*.

Висвітлюючи *третє* питання плану заняття, варто з'ясувати роль презентації під час наукової доповіді. Так, презентацію потрібно розглядати як форму, в якій зафіксовано й проілюстровано результати наукового дослідження. Її головна мета – проінформувати, переконати реципієнтів в актуальності й важливості отриманих результатів дослідження. Це синтез усної промови доповідача, слайдів із основними положеннями цієї промови, прикладами, графічними матеріалами й ілюстраціями та

роздаткового (за потреби) матеріалу. Із цих трьох складових компонентів найважливішою є промова доповідача, а слайди й роздатковий матеріал – допоміжні.

Загальні вимоги до оформлення презентацій стосуються змістового контенту та його розміщення на слайдах, візуального і звукового ряду, репрезентації тексту, дизайну, адаптивності, безпеки (захисту від несанкціонованих втручань). Також можуть бути спеціальні вимоги до презентації, наприклад, вимоги до захисту дипломних робіт.

Електронна презентація підвищує рівень сприйняття усного мовлення доповідача. Наразі рекомендують створювати презентації, використовуючи програми Microsoft PowerPoint, Apple Keynote, OpenOffice.org Impress, Prezi й вебзастосунки Google Docs, SlideRocket, Emaze та інші. Найпоширенішим є додаток MS PowerPoint, за допомогою якого створюють слайди, які демонструють на екрані, а також (за потреби) роздруковують ці слайди на папері й роздають учасникам заходу.

Висвітлення *четвертого* питання передбачає розрізнення пасивного й активного сприйняття тексту. Так, активне сприйняття виголошеної промови слухачами є значно результативнішим, ніж пасивне. Адже активне сприйняття тексту робить спілкування доповідача й слухачів цікавим, легким й ефективним.

Інтерактивне спілкування як обмін думками здійснюється в режимі реального часу. Це може бути спілкування за допомогою *голосу, обміну текстовими повідомленнями, зображеннями* в інтернеті. Форми спілкування: *телеконференція, чат, форум, електронна пошта, соціальна мережа тощо*. Риси інтернет-спілкування: *анонімність, добровільність контактів, використання, використання спеціальних символів, можливість нетипової поведінки, подолання часових і просторових бар'єрів, усно-письмовий характер спілкування*. Специфічний етикет інтернет-спілкування.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Назвіть і прокоментуйте види мовлення.
2. Які орфоепічні вимоги до доповідача ви можете назвати і пояснити?
3. Які є жанри усного наукового мовлення, а які писемного?

4. Які є правила наголошування слів в українській мові?
5. Назвіть і поясніть вимоги до розміщення інформації на слайдах.
6. Назвіть і поясніть вимоги до тексту на слайдах презентації.
7. Назвіть і поясніть вимоги до дизайну слайдів презентації.
8. Назвіть ознаки й особливості наукового стилю.
9. Які риси притаманні інтернет-спілкуванню?
10. Поясніть специфіку етикету під час інтернет-спілкування.

Практичні завдання

Завдання 1. *Із поданих мовних кліше оберіть і запишіть окремо в стовпчики сполуки, які потрібно використовувати в формулюванні переходу до завдань дослідження, конкретно завдань дослідження, викладу основного матеріалу. Прокоментуйте.*

Зібраний і проаналізований фактичний матеріал дозволяє проілюструвати певні спостереження; з'ясувати (причини, сутність / причини / особливості / умови / закономірності); поставлена мета передбачає / вимагає розв'язання низки конкретних завдань, а саме; матеріали здійсненого аналізу дозволяють узагальнити / конкретизувати / класифікувати; розглянути особливості / ознаки / структуру / аспекти); для реалізації мети поставлено такі завдання; є підстави вважати; узагальнити досвід / результати попередніх досліджень; перевіримо висунуте припущення; порівняти результати / погляди / наукові концепції / функції / дефініції; описати особливості / проблеми / структуру; мета зумовила конкретні завдання, а саме.

Завдання 2. *Утворіть форму кличного відмінка від поданих іменників у словосполученнях.*

Шановний Ілля Сергійович. Шановний Ігор Ігорович. Шановна Надія Віталіївна. Вельмишановний голова зборів. Високоповажний пан ректор. Шановні присутні. Дорога Юлія Денисенко. Пан Буцик.

Завдання 3. *Замініть вислови з мовними огріхами на правильні відповідники.*

Підводити підсумки, задавати питання, складна обстановка, ти не правий, переслідувати ціль, мішати своїми розмовами, він протиставив і має насморк, лічити пацієнтів антибіотиками, перочинний ніж, получається гарний орнамент, конешно згодні.

Завдання 4. *Перекладіть українською кальки з інших мов:*

Лайтовий, лук, банити, ту мач, донат, вордінг, креативний, лайк, транспарентний, рандомний, пост, пранк, квест, челендж.

Завдання 5. Поясніть значення «репресованих» українських слів:

Осоння, крамар, далєбі, доземний, філіжанка вар'ят, робітня, виїмок, офіра, жмуток, суходіл, легіт, путівець, витребеньки.

Завдання 6. Підготуйте доповідь на тему:

«Таємниці української абетки : літери *г, и, ї*».

Завдання 7. Підготуйте доповідь на тему: «Українські слова-шиболети як зброя у війні».

Практичне заняття 1.9 НАУКОВА РЕЦЕНЗІЯ І НАУКОВИЙ ВІДГУК

План

1. Рецензія: сутність поняття, функції, основні елементи.
2. Критерії оцінювання наукового твору й аргументування зауважень.
3. Відгук: види відгуків, вимоги до відгуку.
4. Мовні кліше для написання рецензії та відгуку.

Основні терміни: рецензія, відгук, документ, мовні кліше, твір.

Література: [12], [13], [16], [17], [29].

Методичні рекомендації

Відповідаючи на *перше* питання, варто схарактеризувати поняття «рецензія» як обов'язковий документ, в якому автор аналізує й критично характеризує науковий твір, висловлює свою оцінку цьому твору. Рецензії пишуть на статті, тези, монографії, дипломні роботи тощо. Функції рецензії: *інформативна, оцінювальна, інтерпретаційна*.

Основні елементи рецензії: актуальність теми дослідження, досягнення мети, виконання поставлених завдань, правильність визначення об'єкта і предмета дослідження, формулювання гіпотези, новизни, зміст, аргументованість отриманих результатів, практична цінність тощо.

Висвітлюючи *друге* питання, варто знати, що критерії оцінювання наукового твору (дипломної роботи) – це певна

відповідність між вимогами до твору й показником оцінки в балах. Рецензент пропонує й аргументує свою оцінку роботи.

Висвітлення *третього* питання передбачає з'ясувати поняття «відгук» як документ, в якому зазначається короткий висновок про роботу в цілому (актуальність, відповідність змісту роботи обраній темі, наявність чітких висновків і їхня практична значимість, відповідність оформлення роботи вимогам нормоконтролю та ін.).

У *четвертому* питанні варто вказати на мовні кліше, які використовуються під час написання рецензії та відгуку.

Запитання та завдання для самоконтролю

1. Які визначення мають терміни «рецензія» і «відгук»?
2. У чому специфіка написання рецензії?
3. Які функції рецензії як документа вам відомі?
4. Які основні елементи структури рецензії?
5. Які є критерії оцінювання наукового твору (дипломної роботи)?
6. Чи має право рецензент у своїй рецензії пропонувати оцінку автору наукового дослідження?
7. Яке призначення відгуку про дипломну роботу як документа?
8. Які аспекти наукової роботи аналізуються у відгуку?
9. Які мовні кліше використовують у тексті рецензії?
10. Які мовні кліше використовують у тексті відгука?

Практичні завдання

Завдання 1. *Із поданих мовних кліше оберіть і запишіть окремо в стовпчики сполуки, які потрібно використовувати у формулюванні логічних переходів між різними аспектами, доповнення / уточнення інформації, порівняння / протиставлення інформації. Прокоментуйте.*

Однак; так само; а саме; але; у зв'язку з викладеним вище; у тому числі; так само, як і; тобто; порівняно з; на противагу; втім; по суті; у зв'язку з цим; навпаки; маємо на увазі; аналогічно; відповідно до цього; особливо; таким же чином; між іншим; у той же час, як; головним чином; відповідно до цього; до речі; тим більше, що; разом з тим; як уже вказувалося; крім того; як було зауважено / зазначено / встановлено / з'ясовано / виявлено; також; далі з'ясуємо.

Завдання 2. *Замініть вислови з мовними огріхами на правильні відповідники.*

Переходить дорогу, не дивлячись на світлофор; розуміють один одного, не дивлячись на мову; за замовчуванням; одягати окуляри / шапку / намисто / пальто / джинси; мені обідно за цю розмову; красивий вид із вікна оселі; якнайшвидше виздоровлюй; скільки годин; термін витікає, прийти до згоди, чистосердечно, у полудень.

Завдання 3. *Перекладіть українською кальки з інших мов:*

Лінк, пробіл, ссилка, делайт, тренд, хайп, респект, кейс, лузер, коучер, фоловер, івент, фейк, шелтер, шопінг, прайс-лист, меседж.

Завдання 4. *Подайте літературною українською мовою замітники слів-паразитів («сміттєва» лексика):*

Вау, супер, капець, коротше, блін, чуть-чуть, кстаті, типу, клас.

Завдання 5. *Поясніть значення «репресованих» українських слів: Бережина, оник, бігун, кружало, чудуватися, горішній, долішній, безглядний, анітелень.*

Завдання 6. *Підготуйте доповідь на тему:*

«Чому потрібно вивчати українську мову?»

Завдання 7. *Підготуйте доповідь на тему:*

«Українська – мова науки, культури освіти».

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

Список орієнтовних питань

1. Особистість науковця: основні вимоги, мовна культура.
2. Визначення понять «академічна культура» та «академічна доброчесність», нормативно-законодавча база, види порушень академічної доброчесності.
3. Академічний плагіат: види. Форми і методи запобігання.
4. Культура наукової мови соціальної сфери: визначення та особливості.
5. Історія наукового стилю української літературної мови.
6. Визначення поняття «термін»: ознаки та використання.
7. Визначення поняття «мовна норма», типи мовних норм.

8. Основні різновиди і форми національної мови, які можуть або зобов'язані використовувати соціальні працівники у своїй діяльності.
9. Основні зміни нової редакції «Українського правопису» 2019 року.
10. Власне українські й запозичені слова в науковому тексті.
11. Тавтологія, плеоназм, суржик як проблеми культури наукового мовлення.
12. Фемінітиви в українській мові загалом і науковому стилі зокрема: творення і функціонування.
13. Норми вживання іменників у науковому мовленні: родовий відмінок II відміни, кличний відмінок.
14. Поєднання числівників з іменниками в науковій комунікації.
15. Синтаксис наукового тексту: правила побудови речень із дієприслівниковим зворотом.
16. Визначення поняття «композиція» наукового тексту»: структурні елементи, категоріальний апарат.
17. Анотація та реферат як різновиди компресії наукового тексту.
18. Тези та конспект як різновиди компресії наукового тексту.
19. Наукова стаття: види, функції, структура, обсяг.
20. Наукова стаття: етапи роботи і вимоги.
21. Усне наукове мовлення: ознаки і жанри.
22. Культура наукової комунікації і мовний етикет.
23. Електронна презентація: мета, вимоги до оформлення.
24. Резенція і відгук як обов'язкові документи аналізу наукового твору.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баган М. П. Культура української наукової мови: [посіб. для самостійної роботи студентів]. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2022. 48 с.
2. Ділова українська мова: методичні рекомендації до самостійної роботи / укладачі: Т. М. Дячук, Н. О. Сенчило-Татліліюглу, С. В. Литвинська, Л. А. Добровольська. К. : НАУ, 2021. 48 с.
3. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : практикум. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. 178 с.
4. Кошетар У., Литвинська С., Приходько О. Концептуальний апарат фахової наукової комунікації. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2022. (28(137)), С. 124–134.
5. Кошетар У., Литвинська С., Сібрук А. 2022. Перспективи наукових комунікацій в контексті цивілізаційних викликів в ХХІ столітті. *Scientific Collection «InterConf+»*. 2022. № 26. С. 106–118.
6. Кошетар У., Литвинська С., Сібрук А. Соціокомунікативні аспекти феномену лідера і сучасні мас-медіа. *Scientific Collection «InterConf+»*, 2022, (21(109)), 230–238.
7. Литвинська С. В., Бурля О. В. Соціальні мережі «Facebook», «Twitter» та «Instagram» як сучасні канали соціальної комунікації. *Інформація та соціум*. 2018. С. 37–38.
8. Литвинська С. До питання вивчення молодіжного сленгу в сучасній українській мові. *Мова та культура у просторі новітніх технологій: проблеми сучасної комунікації*: матеріали VI Міжнар. наук. конф., м. Київ, 23 березня 2023 р. К. : Талком, 2023. С. 73–75.
9. Литвинська С. В. Лінгвістичні основи документознавства : навч. посіб. Київ : Талком, 2020. 128 с.
10. Литвинська С. Опрацювання новацій українського правопису 2019 р. на заняттях з навчальної дисципліни «Лінгвістичні основи документознавства». *Інформація та соціум: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. ДонНУ імені Василя Стуса. Вінниця, 2020. С. 16–17.*
11. Литвинська С. В., Приходько О. Ю. Формування професійно-мовленнєвої компетентності як обов'язкової складової професійної компетентності майбутнього фахівця. *Інформація*

та соціум: збірник матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 02 черв. 2023 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. 2023, С. 138–140.

12. Литвинська С.В., Сібрук А.В. Професійна підготовка документознавців у закладах вищої освіти України. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2020. Вип. 10. 334–359.

13. Литвинська С.В., Сібрук А.В. Організація роботи з документною інформацією у військкоматах в умовах особливого періоду. *Інформація та соціум*: збірник матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 03 червня 2022 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. 2022. С. 82–84.

14. Литвинська С. В., Сібрук А. В. Мовна підготовка іноземних студентів: вивчення кличного відмінка. *Світові виміри освітніх тенденцій* : збірник наукових праць Національний авіаційний університет. Київ. 2021. С. 84–85.

15. Литвинська С. В., Сібрук А. В., Онуфрійчук Г. І., Стецик Х. М. Ділова українська мова: навч. посіб.. Київ : НАУ, 2021. 124 с.

16. Литвинська С. В., Сібрук А. В., Стецик Х. М. Порухення мовних норм у термінологічних стандартах (на прикладі ДСТУ 3294-95 «Маркетинг. Терміни та визначення основних понять»). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2021. Вип. 7. С. 92–106.

17. Лінгвістичні основи документознавства : практикум / уклад.: С. В. Литвинська, Т. М. Дячук, У. П. Кошетар. К. : НАУ, 2024. 36 с.

18. Литвинська С. Мультимедійні технології в процесі підготовки фахівців у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*. 2018. № 6. С.117–137.

19. Литвинська С.В., Сібрук А. В. До питання про норми написання назв виробничих марок і технічних виробів українською мовою. *Світові виміри освітніх тенденцій* : збірник наукових праць Національний авіаційний університет. Київ. 2022. С. 41–43.

20. Литвинська С., Шелегеда О., Ніколаєно С. Реквізити «Адресат» і «Текст» у діловому листуванні: оформлення топонімів і катойконімів. *Документно-інформаційні комунікації*

в умовах глобалізації: стан, проблеми та перспективи: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 23 листоп. 2023 р., Полтава, 2023. С. 94–99.

21. Приходько О., Шапенко Н. Проблеми штучного інтелекту та GPT-чату в контексті академічної доброчесності здобувача вищої освіти. *Аксіопсихологічні вектори розвитку сучасної освіти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 19–20 жовтня 2023 р. Тернопіль : ТНПУ, 2023. С. 89–92.

22. Семенов О. М. Академічна культура дослідника: європейський та національний контексти: навч. посібн. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 216 с.

23. Сенчило-Татліліоглу Н., Литвинська С. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності закладів вищої освіти України. *Інформація, комунікація, суспільство 2021* : Матеріали 10-ї Міжнар. наук. конф. ICS-2021. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2021. С. 141–142.

24. Сібрук А. В., Коваленко А. В. Суржик як явище міжкультурної комунікації. Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу: стратегії розвитку : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листопада 2022 р., м. Одеса. Ч. 3. Львів–Торунь : LihaPres, 2022. С. 109–111.

25. Сібрук А., Литвинська С., Добровольська Л. Місце онлайн-комунікацій у навчальному процесі (на прикладі навчальних закладів України та Великої Британії). *Сучасна вища освіта: досягнення, виклики та перспективи розвитку в умовах невизначеності*. Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф.. Запоріжжя–Мелітополь–Київ, 2023. С. 215–218.

26. Сібрук А. В., Стецик Х.М. Передвиборча агітаційна реклама як засіб впливу на громадську думку. *Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство*: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 23-24 березня, Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2022, Част. 2. С. 29–32.

27. Український правопис / НАН України; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови. Київ: Наукова думка, 2019. 392 с.

28. Koshetar U., Lytvynska S., Shevchuk I. Aspects of Ukrainian traditional conservatism. *Scientific Collection «InterConf+»*, 2023.

(32(151).P. 353–364.URL: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.04.2023.037>.

29. Sibruk, A. V., Lytvynska, S. V., Koshetar, U. P., Senchylo-Tatlilioglu, N. O., Stetsyk, C. M., Diachuk, T. M., & Sibruk, V. L. (2023). Ukrainian education system: war challenges. *Multidisciplinary Science Journal*, 5, 2023. ss0502. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2023ss0502>.

30. Sibruk A.V., Lytvynska S.V., Koshetar U.P., Senchylo-Tatlilioglu N.O. and Tatlilioğlu K., Stylistic figures as a factor in the formation of communicative intention in scientific linguistic texts. *ACNS Conference Series: Social Sciences and Humanities*, 2023. 3. P. 02005. <https://doi.org/10.55056/cs-ssh/3/02005>.

Навчальне видання

КУЛЬТУРА НАУКОВОЇ МОВИ ТА КОМУНІКАЦІЇ

Практикум для здобувачів вищої освіти ОС «Бакалавр»

спеціальності 231 «Соціальна робота»

Укладачі:

ЛИТВИНСЬКА Світлана Віталіївна

ПРИХОДЬКО Оксана Юріївна

СІБРУК Анастасія Володимирівна

СТЕЦИК Христина Миколаївна

В авторській редакції

Технічний редактор А. І. Лавринович

Коректор

Комп'ютерна верстка

Підписано до друку